

DR. STRAUSZ IMRE

Egy zsidó kórház 1944-ben

Emlékezés-vázlat ötven év múltán

Vázlat, mert annak készült. Sok tekintetben hiányos, befejezetlen. Közlésre mégis alkalmasnak tartom, mert ebben az állapotában is számos információt tartalmaz, és félek, hogy nem tudom bővíteni, befejezni. De attól is tartok, hogy elkallódik, és a múlt idővel „kételkedéssel kell fogadni a régi történeteket”.

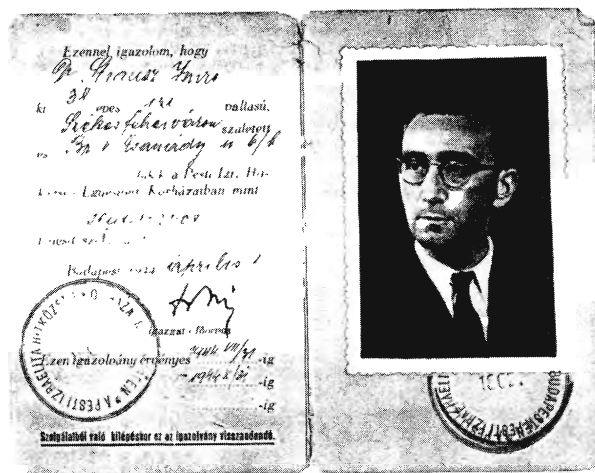
ország legrégebben működő zsidó kórháza a sátoraljaújhelyi volt. A Chevra Kadisa alapította 1772-ben. Pesten a zsidók csak 1783 után, II. József türelmi rendelete alapján telepedhettek le, de valószínű, hogy a város falain kívül, az Orczy-házban már 1774-ben létezett egy helyiség zsidó betegek számára.

Az 1800-as évek elején Pesten már több száz zsidó család élt. A Szabolcs utcai Zsidó Kórház pecsétjén 1802 szerepelt alapítási évként. I. Ferenc király 1808-tól engedélyezte az egész ház bérbevételét kórház számára. Zsidók ekkor még nem vásárolhattak telket, ahol építkezhetek volna. Mivel a háztulajdonosok különböző okokra hivatkozva több ízben felmondtak a bérlőknek, a kórháznak költöznie kellett. Végül, többszöri elutasítás után I. Ferenc engedélyezte a hitközségnek a telek megvásárlását és rajta egy kórház felépítését, de azzal a feltétellel, hogy a szükséges pénzüsszeget mutassák be. Ezt a feltételt a hitközség akkor még nem tudta teljesíteni. A pénz (lassan) végre összegyűlt, és a király és Pest város Tanácsa beleegyezett, hogy a külső Térzvárosban telket vásároljanak. V. Ferdinánd is jóváhagyta a döntést, de az 1838-as árvíz rombolása késleltette az építkezést. A telek kb. a mai Aradi utcától az Oktogon térig terjedt, és 7000 négyzetméter volt. Ezen épült fel Hild József tervei alapján az egyemeletes ház, amely homlokzatával a Fabrik gasséra nézett (később Gyár utca, ma Jókai utca). E palotaszerű épület zárókövetélteli ünnepségén megjelent József nádor, a város és az egyetem képviselői. A *Pester Tageszeitung* által felsoroltak között volt a piarista tartományfőnök, a piarista kollégium igazgatója. A reformkor liberális, befogadó szellemiségét jelezte mind az ünnepség, mind azon személyek, akik ezen részt vettek.

A kórház a hitközségi tagok adományaiból jött létre. A későbbi években is alapítványoknak köszönhető az újabb kórházak létrejötté.

A talmudi írások régi idők óta mintegy vallási tevékenységnek tekintik a betegek ápolását és gyógyítását, a szegények és aggok gyámolítását. A jótékonyaságról mondják, hogy ez az az adó, amit a gazdagok fizetnek a szegényeknek. Magára a szemléletre jellemző, ha idézem Wahrmann Mórnak, a hitközség egykori elnökének (az első zsidó képviselőházi tagnak) a szabolcs utcai Zsidó Kórház felavatásán mondott szavait: „A kórház legyen mindenekelőtt menedékhely a szegény betegek számára.”

Dr. Rózsay József az alsó-erdősori Szegény- és Do-

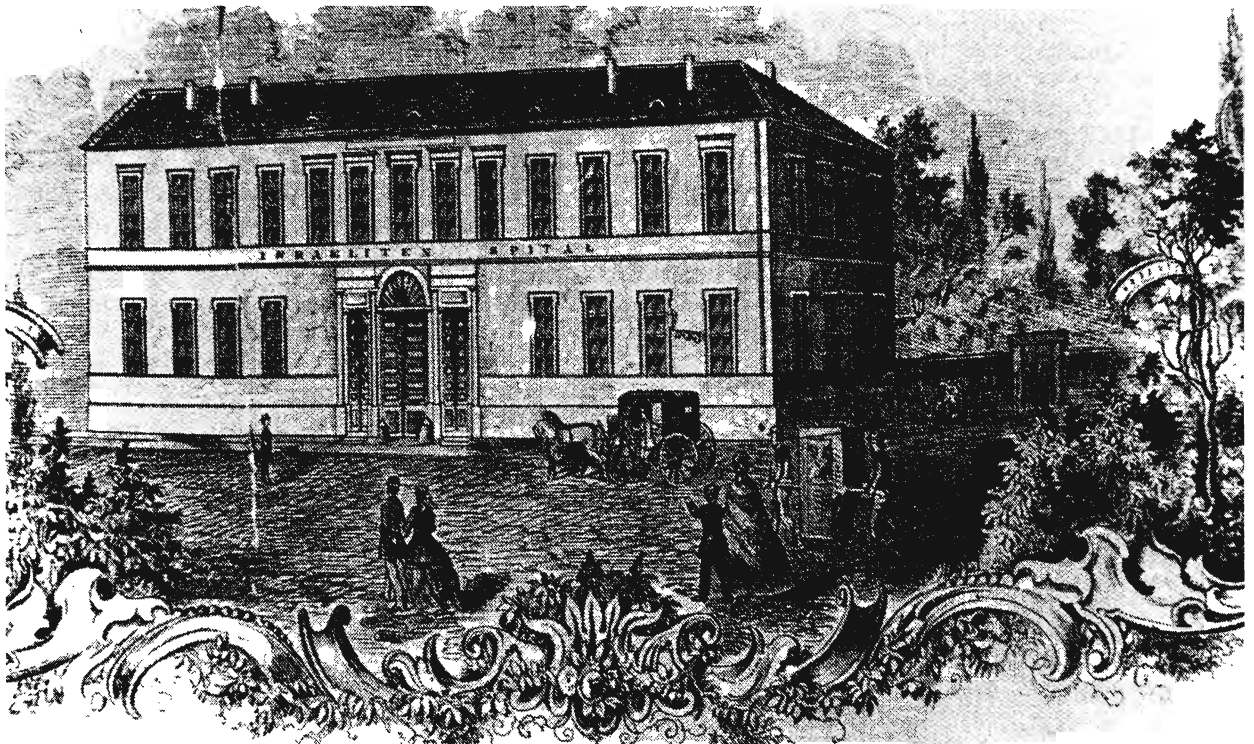
logházban az öreg betegek számára „ápolót” szervezett, amiért őt a magyar geriátria megalapítójának nevezik (Rózsay József egy ideig a fabrik gassei Zsidó Kórház igazgatója volt).

A fabrik gassei Zsidó Kórházban kezdetben 66 ágy volt, a betegeket 1 főorvos, 1 másodorvos és 1 orvos (spitals wundarzt) látta el. 1850-től szemészorvosa is volt a kórháznak. A kertben fűrt két kútból nyertek vizet, amely minden szobában kancsóban állt a betegek rendelkezésére. A kórtermeket télen fával fűtötték. Világításra gyertya és olaj szolgált, a petróleumot jóval később kezdték használni. A folyóvizet és gázvilágítást 1870-ben vezették be.

A kórház zsúfoltságát járványok fokozták, 1847-ben hastífusz, 1859-ben kolera és tífusz – ez időben már keresztényeket is felvettek, és az osztrák-olasz háború sebesültjeit. 1866-ban kolera pusztított, s a Magistratus külön köszönetet mondott számos beteg elhelyezéséért. Ekkor a porosz-osztrák háború sebesültjei közül is fekdtek a kórházban.

Műtétek végzésére évtizedeken keresztül Balassa Jánost, az egyetem sebészstanárát kérték fel, aki mindig ingyen operált. A műtéteket a beteg ágyában végezték el. Nőgyógyászati betegek esetében Semmelweis Ignácot hívták tanácsadónak.

1866-ban 14 ágygal bővült a kórház, ekkor nyílt meg a járóbeteg-rendelés, amely nyitva állt valláskülönbőség nélkül bárki számára. A járóbeteg-ellátás forgalma oly mértékben megnőtt, „hogy a várószoba később szűk lett, de elég nagy volt a kapubejárat és elég tágas

A GYÁR UTCAI (MA JÓKAI UTCA), ZSIDÓKÓRHÁZ ÉPÜLETE 1841

volt a Gyár utca, ahol fel az Ó utcáig tolongtak a betegek, várván óraszámra, míg a sor rájuk kerül. Volt nap, amikor 25-30 új és 250-300 régi beteg fordult meg az ambulancián."

A kórházat 1857-ben meglátogatta I. Ferenc József, 1866-ban pedig Erzsébet királyné.

A millenniumra készülve a körút kiépítéséhez szükség volt a kórház kertjére, amit a város vezetősége kisajátított. Az épület sem felelt már meg az igényeknek. A gyár utcai kórház fennállása alatt, 1842-89 között valláskülönbőség nélkül ellátott 30 000 fekvő és 230 000 járó beteget. A millennium évében aranyéremmel tüntették ki.

Hosszas keresgélés után a mai Szabolcs utcában, egy faiskola helyén „4182 ölnyi” területet vásároltak meg, és az építésre nyílt pályázatot hirdettek. A bíráló bizottságnak tagja volt Ybl Miklós is. A pályázatot Freund Vilmos terve nyerte el. Az új kórházat 1889. november 6-án nyitották meg ünnepélyesen. 150 ágygal rendelkezett, és a 3 főorvos itt működött tovább, 3 alorvos és 2 segédorvos segítségével. 1893-ban nyílt meg a járóbeteg-rendelés, e célra kinevezett orvosokkal. 1895-ben a főépület mellett a szülészet és nőgyógyászat számára alapítványból épült egy egyemeletes pavilon. 1898-ban már röntgenkészüléke is volt a kórháznak. (Az egyetlen emléktábla, amely a Zsidó kórházból a mai napig is fennmaradt, a volt Röntgen Intézet, ma Kórbonctani Intézet külső falán található. Dr. Weisz Ármin főorvos emlékét „örökíti” meg, aki sugárartalom következményeként rákbetegségben halt meg.)

A következő zsidó egészségügyi intézmény az 1897-ben megnyílt Bródy Adél gyermekkórház volt. Bródy Zsigmond alapította, fertőző-, bel-, sebészeti és orr-fül-gége osztállyal. Ez volt az ország második gyermekkórháza. Az alapítólevélből idézem: „Valamint a hitközség által eddigelé fenntartott betegápoló intézmény: a pesti izraeli-

ta kórház, úgy az általam alapítandó és boldogult hitvesem nevével viselő gyermekkórház is rendeltetés körébe tartozó betegek ápolására minden felekezeti különbség nélkül lesz hivatva!”

A Bródy kórháztól kb. 100 méterre, a Szabolcs utca mentén nyílt meg 1910-ben a Weisz Alice gyermekágyas otthon egy egyemeletes épületben. Weisz Manfréd alapítólevelében olvasható: „ezen összegből szegény és elhagyott gyermekágyas nők számára, valláskülönbőség nélkül, életük legválságosabb idejére otthon emeltessek”. Ingyen látták el a szülő nőket. Külön nőgyógyászati osztály is működött. „Ebben az intézetben megalakítása óta terhességi tanácsadót tartanak fenn, amely hazánkban első ilyenemű fontos anyavédelmi intézmény volt. 1936-ig 20 000 terhes nőt vizsgáltak meg.”

A húszas évektől tejkonyha működött itt, amely a téli hónapokra 1000 csecsemőt látott el. A rászoruló, szegény szülő nők csecsemőkelengyét kaptak. Az eddig felsorolt kórházak a főváros egyik legszegényebb negyede: az Angyalföld peremén feküdtek. A Chevra Kadisa Szeretkórháza az Amerikai úton állt. 1919-ben alapították. A kórház 166 ágyán évente 1500-1800 beteg is megfordult.

Szintén alapítványból finanszírozták a budapesti Ant. Orthodox Izraelita Hitközség Bíró Dániel kórháza felépítését a Városmajor utcában 1920-ban. Évente kb. 1000 beteget vettek fel 70 ágyra. 1922 óta e kórháznak nyilvános rendelőintézete is működött Pesten, a Kertész utcában, ahol évente kb. 8000 beteg fordult meg. A rendelesek száma pedig meghaladta a 30 000-et.

1925-ben alapította Kaszab Aladár a róla és feleségéről, Józsárol elnevezett rendelőintézetet, amely a Zsidó kórház telkén épült fel. Az intézet főbejárata a Vágány utcában található, de a Zsidó kórház kertje felől is volt bejárat. Minden orvosi szakma járóbetegeit itt látták el, gyermekeket és felnőtteket egyaránt. A betegforga-

lom a harmincas évek közepén elérte az évi 70 000 főt, a rendelések száma a 300 000-et. *A betegek nagy része keresztény volt.* Ebben az időben a Bródy kórház szervezetileg már a Zsidó kórház részévé vált, de megtartotta gyermekkórház jellegét.

Az egyesülés után az ágylétszám elérte a 670-et, és az ápolott betegek száma évente megközelítette a 10 000-et. A 74 kinevezett orvoson kívül 200-nál is több gyakornok és bejáró orvos dolgozott itt. Az utóbbiak nem kaptak fizetést. Jó részük külföldön szerzett diplomája, mások a fokozódó antiszemitizmus miatt – néhány kivételtől eltekintve – sem a klinikákon, sem a közkórházakban nem tudtak elhelyezkedni.

1931-ben alapították a Budai Izraelita Szentegylet gyógyintézetét a Maros utcában. Bel-, sebészeti- és nőgyógyászati osztálya volt, és az évente felvett betegek száma elérte az ezret.

E kórházak korszerű színvonalon működtek. A német megszállás alatt valamennyit (a Weisz Alice gyermekágyas otthon kivételével, amelynek közkórház jellegű magánkórház címe adta a mentesítést) kirabolták és elpusztították.

A náci befolyás növekedése, az antiszemitizmus fokozódása miatt több zsidó kórházi orvos még idejében kivándorolt Amerikába, de olyanokat is ismertem, akik Kínában vállaltak állást. Az orvosok többsége éveket töltött munkaszolgálatban.

Ausztria és Csehszlovákia német megszállása után sok zsidó menekült Magyarországra. Néhányan közülük a Zsidó Kórházban kaptak állást. Lengyelországból is menekültek 1939-40-ben. A német zsidóüldözésről, rémtetteikről tőlük kaptunk közvetlen beszámolókat. A fenyegetettség nem volt mozgósító hatású.

Az előzményekkel kezdem.

Orvosi pályafutásomat a Zsidó Kórházban dr. Lévy Lajos főorvos „C” belosztályán kezdtem el, 1936. március 1-én. Ekkoriban szereztem tudomást a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) létezéséről. A KEOKH-nak jelenteni kellett a Zsidó Kórházba felvett, nem magyar állampolgárságú betegeket. A felvételi iroda alkalmazottai – a könnyebb kijelzésük érdekében – „kályhásoknak” nevezték e betegeket. Számuk 1940 óta növekedett, és a róluk küldött beszámolókat egyeztetni kellett a KEOKH adataival. 1941 nyarán dr. Acél Dezső, a kórház egyik igazgató főorvosa hivatott, és egy irodai alkalmazott társaságában számba vettük a kórházban tartózkodó „kályhásokat”. Azt a megbízást kaptam, hogy másnap reggel, a kezembe adott lista alapján, a KEOKH által kiküldött orvossal együtt állapítsuk meg, kik azok a betegek, akik nem szorulnak további kórházi kezelésre. Kiderült, hogy 20 betegről van szó, közöttük több idős asszonyról. Felkészültem, hogy minél súlyosabbnak tűnőssük fel az állapotukat. Másnap reggel a kórház bejáratánál vártam az orvost, aki hozzám fordult (fehér köpenyben voltam), kezét nem fogott, nem mutatkozott be, csak annyit mondott: „a KEOKH-tól jöttem”. Végigjártuk a kórtermeket, nála is volt lista. Senkit sem vizsgált meg, de mindegyik betegről megállapította, hogy nem szorul kórházi kezelésre.

1941 végén egy katona jött haza szabadságra az orosz frontról. A felesége, akit már több ízben kezeltünk, éppen kórházunkban feküdt. A katona nagy titokban elmondta nekem, hogy SS-alakulatok zsidók ezreit ölték

meg Kamenyec-Podolszk térségében. Láta a kivégzéseket és a folyóban úszó holttesteket. Mindezt elmondtam Lévy Lajosnak, aki szerint a hitközség vezetősége tud e vérengzésekről. Meglepetés a háború után ért. Kiderült, hogy a KEOKH által nyilvántartottak deportálásának ötlete részben dr. Kiss Árkádtól eredt. Jól ismertem dr. Kiss Árkádot, mivel a felesége többször is feködött az osztályunkon. Jó párszor beszélgettünk, néha éjszaka együtt virrasztottunk felesége ágya mellett. Aggódo férjnek és „tisztességes embernek” ismertem.

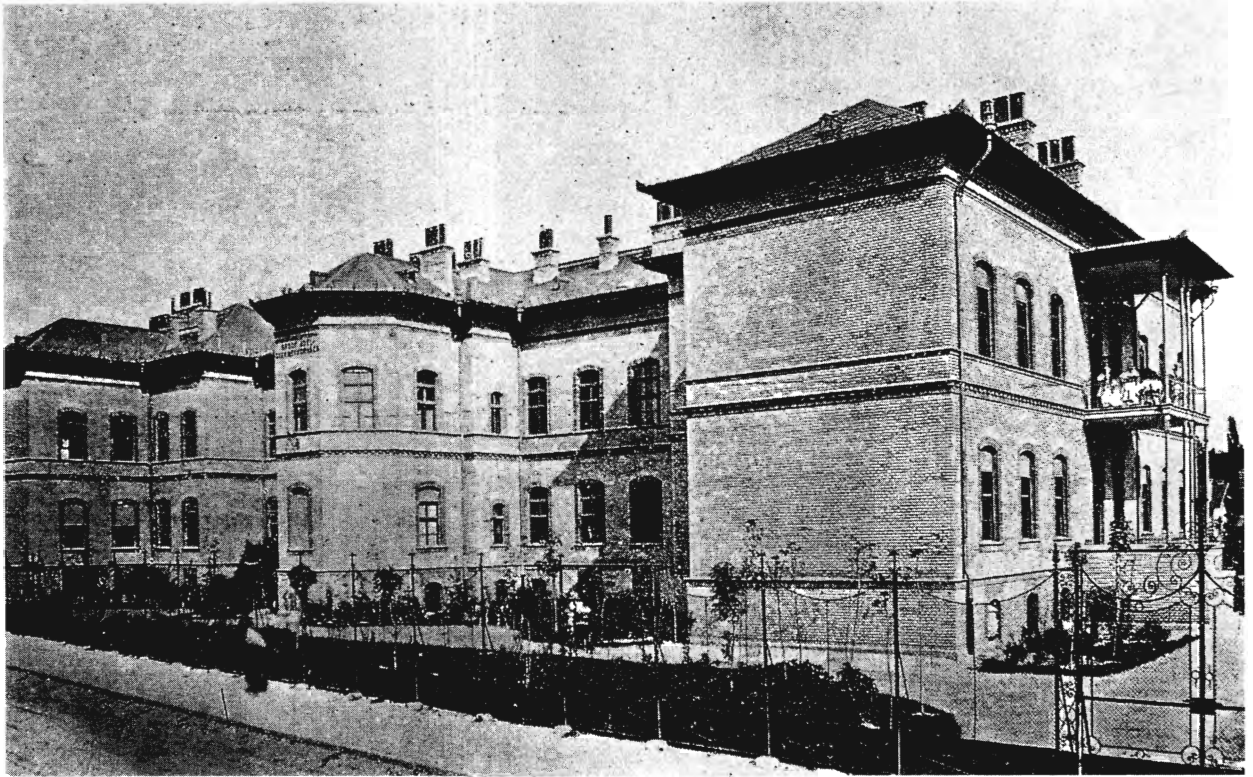
A március 19-ét követő egyik napon megjelent nálam a Zsidó Kórházban Szakasits Árpádné. Alig ismertem fel öltözékében (dr. Lévy Lajos betege volt, többször feködött osztályunkon az elmúlt években, és közvetlenül mindig én kezeltem). Arra kért, vegyem fel az osztályra, de senkinek se mondjam el, kicsoda ő. Álnéven jelentkezette be magát a felvételi irodán. Néhány napot töltött egy 17 ágyas kórteremben, majd egy szemüveges férfiú jött érte, és eltávozta.

A felszabadulás után találkoztunk a Lehel úton. A villamosok már közlekedtek: a Dózsa György út sarkán én le, ő felszállt, meglátott, és azt kiáltotta: megmaradtunk, megmaradtunk, és integetett a távolodó villamosról. Többé nem láttuk egymást.

Szakasitsné távozása után néhány nappal jelent meg első ízben a Gestapo a Zsidó Kórházban. Két egyenruhás alak egyenesen a Röntgen Intézetbe ment, és letartóztatta az ott dolgozó két orvosnőt és három asszisztensnőt. Cipőfűzőjüket ki kellett húzniuk, ezért is botladozva mentek – én a portán álltam –, arcuk, akár a holtaké. Az egyik asszisztensnő kiszabadult a Röck Szilárd utcai internálótáborból – ide vitték őket –, de soha nem tudtam meg, hogy sikerült ez neki. Elmondta, hogy a Gestapo emberei feljelentésre jöttek, titkos rádióleadót kerestek. Az asszisztensnő szerint a Röntgen Intézet régi, keresztény műszerésze volt a feljelentő, aki a kórházban lakott. A feltételezést igazolni látszott, hogy az illetőt nem láttuk többé. A Röntgen Intézet megszűnt működni, mert a razzia napján éppen szabados orvosok és asszisztensnők nem mertek bejönni.

(A feljelentésekről jut eszembe Montevideóban, 1962-ben egy estélyre voltam hivatalos. Itt találkoztam a nyugatnémet követség két diplomatájával. Elmondták, hogy fiatal korukban a legemlékezetesebb, legszebb nyarat 1944-ben Pesten töltötték. Kezdetben a rengeteg feljelentő levéllel foglalkoztak, de hamar rájöttek, hogy tartalmuk többnyire rágalom, és nincs bennük hasznos adat. Ezután a legtöbb levelet fel sem bontották, és mikor a Palatinus strandot megnyitották, az egész napot a strandon töltötték, este pedig mulattak. Ebben a társaságban „nem illet” megmondanom, hogy az Endlözung jelöltjeként 1944-ben én is Pesten töltöttem a nyarat.)

Szomorj Dezső március eleje óta feködött osztályunkon. Nehéz természetű ember volt, többször kezeltem, s így volt alkalom kiismerni a természetét. Mindent kifogásolt, nem vette figyelembe a német megszállást követő változásokat sem. Amint a légiveszélyt jelző sziréna megszólalt, Szomorj megváltozott: kedvéssé és alkalmazkodóvá vált, együtt mentünk az óvóhelyre, később az SS-katonákkal együtt, félelem nélkül, még hízelgett is. Amikor lefújta a légiriadót, és visszatért a szobájába, folytatta bolondériáit. Aztán komoly kérdés merült fel. Öccsének, Emilnek (színházi kritikus volt) jelentkeznie kellett a Gestapónál. Menjen, ne men-

A BRÓDY GYERMEKKÓRHÁZ ÉPÜLETÉNEK A SZABOLCS UTCÁRA NÉZŐ FRONTJA (1910)

jen, ezzel foglalkozott egy napon keresztül. Végül jelentkezett. Többé nem került elő. Szomory Dezső nem jött át velünk a Wesselényi utcai Szükségkórházba. A háborút ő sem élte túl.

Március folyamán még felvettünk néhány ismert gyárost is, köztük a Kispesti Textilgyár tulajdonosát, de csak Wolfner bőrgyáros nevére emlékezem. Tolnai Simon – aki szintén az osztályunkon rejtőzött, gyakran volt beszélgetőtársam. Részletesen elmesélte élete történetét, és a *Tolnai Világlapja* megalapításának körülményeit. Valószínűleg feljelentették, mert egy napon váratlanul megjelent két igen rossz arcú és rosszul öltözött ember (az államvédelmi osztályról?), és hiába győzködtem őket, hogy idős és beteg emberről van szó, elvitték. Egy németországi lágerben pusztult el.

Kevés különszobánk egyikében dr. Csergő Hugó (a hitközség főjegyzője) és felesége lakott. Itt érezték biztonságban magukat. Lévy főorvos arra kért, kísérjem el Csergőt a svábhegyi szanatóriumba (amely közel feküdt az SS-főhadiszálláshoz). Fontos megbeszélése van egy ismert politikussal. A forgatókönyv szerint mentőautón mentünk fel a Svábhegyre, én mint mentőorvos talpig fehérben, bekísértem a szanatórium halljába Csergőt. Kb. fél órát töltött az egyik szobában, nem tudtam meg, ki-nél volt, majd szerencsésen visszatértünk a kórházba.

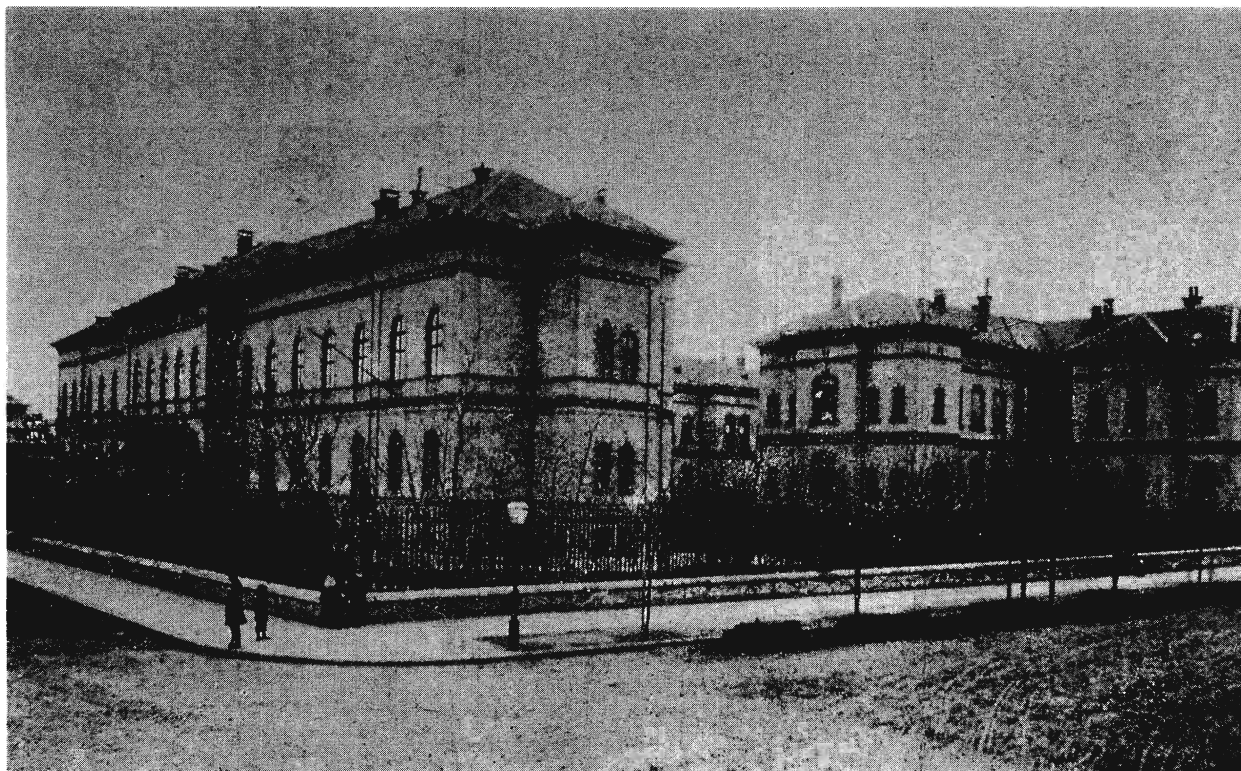
Április elején a portás három SS-tisztet kísért fel hozzám. Az igazgatót keresték. Lévy szobájához vezettem őket, és bekopogtam. „*Hívja ki!*”, mordult rám a vezetőjük. Bementem és mondtam, hogy SS-tisztek vannak itt, és az igazgatóval akarnak beszélni. „Mit akarnak?”. Kiment a folyosóra – követtem. Egyikük kézmozdulattal jelezte, hogy menjek távolabb. Körülvették Lévy doktort: „*Magá az igazgató?*”, „*Igen.*”, „*Vegye tudomásul, hogy a Waffen SS részére lefoglalom a kórházat. Egyelőre ma-*

radhatnak, de csak súlyos beteget vehetnek fel, felszerelést, műszert nem vihetnek ki. A kórház kiürítéséről, annak üteméről később kap utasítást. Megértette!?” Lévy bólintott, az egyik SS szalutált, és elmentek. Lévy igazgató összegörnyedve, mozdulatlanul maradt ott, rám nézett. Nem lehetett ráismerni.

Az orvosi munkát folytattuk. Néhány nap múlva beköltöztek az SS-orvosok és -katonák. Ekkor már tudtuk, hogy a Zsidó Tanács a Wesselényi utca 44. szám alatti zsidó iskolát kívánja szükségkórházzá átalakítani, és hozzákezdtek a berendezéséhez. Ehhez mi is hozzájárultunk ágyneműk és kisebb műszerek kicsempészésével, amiben a régi, keresztény ápolónők is segítettek. A mentők is mellénk álltak: egy-egy súlyos beteg beszállítása után, ágyneműkkel megpakolva távoztak, amelyeket a Wesselényi utcai kórházba szállítottak. Amikor SS-őrséget állítottak a portára, a felszerelés menekítésének ez a módja korlátozódott, majd megszűnt. Ekkor a kórház kerítésén át sikerült – például – evőeszközöket kijuttatni.

A Szabolcs utcai kórházban kb. öt hétig éltünk „társbérletben” az SS-ekkel. A legtöbbjük magyarországi sváb volt, a fiatalabb orvosok tökéletesen beszéltek magyarul. (Egymás között németül beszéltek – magyarországi nyelvjárásuk szerint.) Nem egy orrossal, aki szakmai érdeklődést is mutatott, együtt viziteltünk és boncoltunk. Légiriadó alatt egy óvóhelyre bújtunk. Az SS-katonákkal magyarul beszélgettünk; némelyikük megkért, vizsgáljam meg a feleségét. Ezt titokban kellett végezni.

Elsőző a Röntgen Intézet működése szűnt meg április elején. Ezután még áprilisban a sebészettel szemben fekvő belgyógyászati pavilon betegei és egészségügyi dolgozói a már működő Bethlen téri szükségkórházba kerültek Biedermann főorvos vezetésével.

A SZABOLCS UTCAI ZSIDÓ KÓRHÁZ (A SZÁZAD ELEJÉN)

A németek bejövetelük után elsőként az Amerikai úti Szeretetkórházat ürítették ki, és a Zsidó Tanács ide telepítette a kórház betegeit és személyzetét. A főépület emeletének kiürítése után a gyermekosztály betegeit és orvosait a Wilma királyné úti (ma Városligeti fasor) fiúárvaházban helyezték: dr. Groszmann Ferenc volt a főorvos. Még végignézhettek az SS-ápolónők bevonulását a kórházba, lehetek vagy huszonötön, földig érő, halványkék ruhát viseltek, s mindegyikük egyforma, finom bőrből készült bőröndöt cipelt. Utolsóként a Lévy-osztály betegei mentek át a Wesselényi utcai kórházba, és ezzel számunkra befejeződött az „idill”.

Továbbra is a Szabolcs utcai kórházban maradt a központi laboratórium személyzetének egy része dr. Hammer Sári vezetésével és a fertőző osztály néhány nővére. Az ott maradt keresztény alkalmazottak között volt olyan, aki kifogásolta, hogy együtt kell étkeznie a zsidókkal. (Nem sokkal azután, hogy a felszabadulás után visszatértünk a Szabolcs utcába, az illető férjhez ment egy zsidó műszerészhez.)

Az SS-vezetők kezdettől fogva hazudtak. A Zsidó Tanács előtt kijelentették: „azért, mert valaki zsidó, senkinek sem eshet bántódása”, de minden cselekedetük ellentmondott ennek. Krumej (Eichmann helyettese) egy védőlevélfélét írt alá, amelyen az állt, hogy az épületbe csak az SS felső vezetőinek engedélyével lehet idegennek (nem zsidónak) belépnie. Ezt a levelet kinagyították, és egy példányt került a Wesselényi utcai kórház kapujára.

A szükségkórházak felállításának engedélyezése is a félrevezetést szolgálta, mert amíg itt Pesten a kórházak berendezésén és működésük feltételeinek megteremtésén fáradoztunk, a vidéki zsidók gettóba zárása és deportálása már megkezdődött.

Mivel szüleim és húgom, rokonságom legnagyobb része vidéken élt, többször jártam a Síp utcában, hogy a valóságnak megfelelő információt szerezzek. Egyszer sikerült beszélnem dr. Nagy Józseffel, de változatlanul tájékozatlan maradtam. Felkerestem dr. Dénes Bélát is, akit még diákkoromból, Bolognából ismertem. Sem a deportálásokról, sem a megsemmisítő táborokról nem beszélt, és semmiféle tanácsot nem adott. A felszabadulás után találkoztam vele: elmondta, hogy amikor felkerestem, már tudott a magyar csendőrség szerepéről és a megsemmisítő táborokról, de nem látott menekülési lehetőséget. Ez a magyarázat teljesen elfogadhatatlan volt számomra, éppen úgy, mint a Zsidó Tanács működése, amelyet jellemzően így foglalhatok össze: *az engedelmség a pusztulás legegyszerűbb módja*. A vezetés bátorlansága még az önvédelem lehetőségét sem ajánlotta. Nem is szerveződött jelentős ellenállás.

A Wesselényi utcai kórházban igyekeztek megteremteni a működéshez szükséges feltételeket. A konyha az alagsorban volt, mellette élelmiszerraktár és ebédlő a személyzet számára. A felvételi irodában Goldstein úr és Löwensteinné tartotta nyilván a betegeket, és egészen a nyilas rémuralomig csak az általuk felvett betegek tartózkodhattak a kórházban.

Kezdetben a földszinti és első emeleti tantermekben helyeztek el ágyakat, kb. 100-at. Számuk később 120 fölé emelkedett. (Egy részük olyan vaságy volt, amit a kasszárnyákban használtak.) Az első emeleten rendezték be a műtőt, ahol az ostrom kezdetéig kisebb hasi műtétek elvégzésére is lehetőség nyílt.

Külön helyiség állt a gyógyszerészter rendelkezésére – itt segédkezett egy ideig Dénes Oszkár színész, aki általában végzett gyógyszerész volt. Akkoriban több emberről is kiderült, hogy ismert mestersége mögött egy

másik is megbújt. Az orvosok és a személyzet számára is berendeztek kisebb szobákat.

Amit magánrendelőkből felajánlottak, elhozattuk. Két műtősnő, Gál Ibolya (Kovács Pálné) és Kolchir Vera egy kis kézikocsival járta a várost, és gyűjtötte az adományokat. Sikerült beszerezni egy röntgenkészüléket, de EKG-t nem tudunk kapni, viszont volt egy légmellkezelésre szolgáló apparátusunk, ami csak a helyet foglalta.

A Wesselényi utcai kórházban már dr. Groszmann Sándor és dr. Német Gyula is jelen volt. Ők előzőleg szintén Lévy osztályán dolgoztak velem együtt. Sikerült a munkaszolgálatból kiszabadulniuk. A sebészet vezetője dr. Molnár Béla volt, de a gyakorlatban dr. Frank György és Róbert József látta el a betegeket.

Izgalmat keltett, hogy a Röck Szilárd utcai internáló táborból két lengyel zsidó menekültet betegség miatt a kórházba helyeztek, de rövidesen megszöktek. Lévyt ezért behívták a rendőrségre, de pár óra múlva kiengették. Nagyon megviseltnek látszott. Az első nagy megterhelés akkor ért bennünket, amikor megkezdtek a zsidók úgynevezett „csillagos” házakba költöztetését. A mentők szünet nélkül hozták az öngyilkosokat, az eszméletlen embereket. Többségükben idős asszonyokat, de sok volt közöttük a házaspár is, fiatal elvéve akadt. A mentők elmondták, hogy sok öngyilkost már holtan találtak. Miután az ágyak megteltek, a szobák közepén, majd a folyosókon, szalmazsákokon vagy lepedőkön, takarókon feküdtek a magatehetetlen emberek. Többségük meghalt. Az öngyilkossági „járvány” kb. két hétig tartott. Fokozatosan szűnt meg, és ilyen mértékben nem ismétlődött. Október 15-e, a nyilas hatalomátvétel után újból hoztak öngyilkosokat a mentők, de lényegesen kevesebbet, mint az előző alkalommal.

A kórház szobái megteltek, ezért felfelé, a padlásra terjeszkedtek. Ott már csak szalmazsákok szolgáltak fekvőhelyül. Ekkor kaptam a megbízást, hogy mentőautóval menjek az Aréna úti zsinagógába, Löw Immánuel szegedi főrabbiért és hozzátartozóiért. A zsinagóga belsejének látványa megdöbbenett, a meggyalázás módja szinte elviselhetetlen volt. Ökölbe szorított kézzel állapíthattam meg: ennek a világnak, amelyben most élek, nincs erkölcsi értékrendje. A zsinagógában munkaszolgálatosokat zsúfoltak össze. Néhány katona őrizte őket. Löw Immánuel szalmán feküdt, két nő volt vele. Behoztuk őket a Wesselényi utcai kórházba. Löw kilencvenéves elmúlt, vak volt, csont-bőrre lefogyott. Próbáltuk etetni, itatni. Kiemeltük az ágyból, akkor tűnt fel, milyen magas termetű. Beszélni alig tudott, inkább nyöszörgött, hozzátartozói fölébe hajoltak, igyekeztek megérteni, amit mondott. Nehezen lélegzett, tüdőgyulladás volt. Néhány nap múlva meghalt.

Többen, akiknek követni tudtam sorsát, csak átmenetileg tartózkodtak kórházunkban, mindaddig, amíg megfelelő búvóhelyet nem találtak. Nem érezték biztonságban magukat a kórházban. Bársony Rózsi kitűnő ápolónő volt, figyelmes és ügyes a fekvőbetegek ellátásában. De kb. négy hét után, még a nyilasok uralomra jutása előtt férjével, Dénes Oszkárral együtt elment tőlünk, barátok bújtatták őket. Túléltek a háborút.

A nyilas idősakra jellemző volt, hogy sokan egy-két napig tartózkodtak kórházunkban, majd eltűntek. Sajnos tudok olyan esetekről, amelyekben a búvóhely

nem segített, a nyilasok rájuk találtak, és megölték őket. A bujdosókat két csoportra osztottam. Az egyikben azok voltak, akik megfelelő igazolványokat szereztek, s mint keresztény menekültek találtak befogadást vagy alkalmazást. Az is előfordult, hogy nyilas családok fogadták be őket, akik zsidóktól elvett lakásban laktak, még Pest eleste előtt elmenekültek, és az ott bujkálóké lett a lakás. A másik csoportba azok tartoztak, akik barátoknál rejtőzködtek, vagy hálás páciens vállalta a bujtatásukat.

Dr. Acél Dezső és felesége svéd oltalomlevelet szerzett. Amikor novemberben a Tátra utcában létrehoztak egy ún. svéd kórházat, amelynek orvosai és ápolószemélyzete is a régi Zsidó Kórházból került ki – Acélék is oda akartak menni. Dr. Groszmann Ferencnek bejelentették szándékukat, aki ellenezte azt, és végül azzal érvelt, hogy ha most cserben hagyja a kórházat, a háború után – amennyiben életben maradnak – nem igényelheti vissza a régi zsidó kórházi állását. Végighallgattam a párbeszédet. Acélék maradtak. Amikor a zsúfoltság tovább növekedett, és már a lépcsőházban is ültek vagy álltak emberek, Groszmann főorvos elrendelte, hogy csak valóban beteget lehet befogadni. Ebben az időben fordult hozzám két férfi és egy hozzájuk tartozó idősebb asszony. Hivatkoztam a rendelkezésre: azt ajánlottam, keressenek helyet maguknak, és ha találnak, maradhatnak. Az éjszaka folyamán találkoztam velük, az egyik folyosón ácsorogtak: az asszony rémülten nézett rám, én meg szégyelltem magam, mert azt hitték, hogy ki fogom utasítani őket. Másnapra eltűntek.

Amikor a zsúfoltság már lehetetlenné tette vagy akadályozta a sérültek ellátását és kezelését, dr. Groszmann Ferenc azt mondta, hogy a fiatalokat és egészségeseket küldjük át a gettóba. Nekem egyiküket sem sikerült erre rávennem. Erőszakkal senkit sem helyeztünk át. A gettóból a szülő nőknön és a sebesülteken kívül senki sem került át a kórházba. Dr. Gergely Jenő tüdőgyógyász főorvos szívinfarktust kapott, amely veszélyes ritmuszavarral komplikálódott. Ekkor már létezett a gettó, amelyben az Akácfa utcai svéd védettséggű kórház is benne volt. A kórház vezetője dr. Schill Imre (egyetemi magántanár) volt. Üzentem neki, jöjjen át konzíliumra – jó barátja volt Gergely Jenőnek. Órákon keresztül próbáltuk megszüntetni a ritmuszavart, de nem sikerült. A beteg meghalt. Schill természetesnek tartotta, hogy visszamenjen a gettóbeli kórházba. Ezért még jobban becsültem őt.

Június végén a pesti utcákon megjelentek a csendőrök csapatai, de feltűnt, hogy soraik nem olyan rendezettek, mint ahogyan megszoktuk. Ezek már „felhígított” alakulatok voltak, az arcuk nem szigorúságot, hanem kegyetlenséget fejezett ki. Egy szakasz elvonult előttem, én sárga csillaggal megjelölve álltam a járda szélén, és ma is őrzöm annak a csendőrnek a képét, aki rám pillantott, és gúnyosan vigyorgott. Aztán egyik napról a másikra eltűntek ezek a csendőrök a pesti utcákról, olvastuk, hogy leváltották Endrét és Bakyt a posztjáról.

Ismételten elkísértem a Bethlen téri szükegykórházba dr. Acél Dezsőt, aki ott Biedermann főorvossal tárgyalt. Biedermann, amennyire az akkor lehetséges volt, igyekezett katonás rendet tartani. Azon kevés főorvos közé tartozott, akik végig bátran és hasznosan működtek. Meglátogattunk több helyiséget a Magdolna utcában, a Nagyfuváros utcában és másutt, ahol többnyire

DR. STILLER BERTALAN IGAZGATÓ FŐORVOS VIZITEL A SZABOLCS UTCAI ZSIDÓ KÓRHÁZ BELOSZTÁLYÁN (1903)

öregemberek feküdtek szalmazsákon, és egy-egy orvos és ápolónó volt a személyzet. Ezek nyomortanyák voltak, ellátásuk módjára nem emlékezem. Ilyen látogatások után, mielőtt visszatértünk a Wesselényi utcai kórházba, beültünk a Pálma cukrászdába, süteményeket és kávét rendeltünk. (Ide zsidónak is szabad volt belepnie és fogyasztania.) Mindig Acél fizetett.

A konyha működött, étel volt, de arra nem emlékszem, hogyan juttatták el a betegekhez. A személyzeti étkezőben sohasem ettem, ide egyre kevesebben jártak, a bűz és piszok már a küszöbön megállította a személyzetet.

Augusztusban növekedett a „betegek” létszáma. Többségükben a személyzet hozzátartozói voltak, akik az újabb hírek hatására attól féltek, hogy a pesti zsidók deportálására kerül sor. Az én információim ellentmondóak, megbízhatatlanok voltak. Freudiger (a Zsidó Tanács tagja) és csoportjának „szökése” megfélemlítette azokat, akik a küszöbön álló deportálástól tartottak. Külföldi rádióadásokból közvetve értesültünk a hadihelyzetről. Kétségtelen volt számunkra, hogy a németek elvesztik a háborút, annál kétségesebb volt, hogy életben leszünk-e a háború végén. Rendszeresen olvastam a *Magyarország* című napilapot, amely délután jelent meg 5 óra előtt (5 órától zsidók nem tartózkodhattak az utcán). Feltűnt, hogy vezércikkeiben Féja Géza milyen meggyőződéssel hirdette – még szeptemberben is – a németek végső győzelmét. (A háború után, a hatvanas években, nyaranta gyakran találkoztam Balatonfüreden a régi Kedves cukrászda kertjében Lipták Gáborral, Illyés Gyulával és Déry Tiborral. Ilyés nem engedte meg, hogy Féja az asztalunkhoz üljön.) Szeptemberben nemre való tekintet nélkül ún. honvédelmi munkára hívták be sorozás útján azokat a zsidókat, akiket addig még nem vettek igénybe. A kü-

lönböző kerületekben tisztiorvosok vagy magyar katoniorvosok végezték a sorozást, rendszerint a kerületekben kijelölt zsinagógákban.

Még egy beáramlási hullámot indított meg az a hír, hogy vidékre fogják telepíteni a pesti zsidókat. Erről már dr. Szegő Miklóstól (a székesfehérvári hitközség volt elnökétől, a Zsidó Tanács tagjától) is értesültem, aki ezt a deportálás előkészítésének tartotta. Komoly Ottó (a cionisták vezetője) is megerősítette ezt a lehetőséget, aki néhány napig kórházunkban feküdt. Tőle tudtam meg, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottja, Friedrich Born, akit én még a háború előtti időből ismertem, amikor a svájci-magyar kereskedelmi kamara vezetője volt. Mint orvos többször megfordultam Mérleg utcai hivatalában. Gyógyszer beszerzésében is segített; úgy tudtam, hazatért Svájcba. Kiderült, hogy már május óta ismét Budapesten tartózkodik. Csodálkoztam, hogy vállalta a Vöröskereszt vezetését, mert rossz véleménye volt a magyarországi állapotokról, elítélte a zsidótörvényeket. Emlékszem, egyszer, talán bátorításként azt fejtegette, hogy az antiszemitizmus Magyarországon nem fajulhat el annyira, mint Németországban. Komoly Ottó Born segítségével az elhagyott zsidó gyermekek gondozását kezdte megszervezni. Még egyszer feküdt a kórházban, már a nyilas uralom alatt, akkor úgy láttam, hogy megverték, noha erről nem beszélt. Ekkor tudtam meg, hogy több házban gyermekeket gyűjtöttek össze. Ezek a házak a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álltak, élelmiszerről és gyógyszerrel is gondoskodtak, és orvosok és ápolószemélyzet is van velük.

Az már a háború után jutott tudomásomra, hogy a nyilasok meggyilkolták Komoly Ottót. Dr. Szegő Miklóstól hallottam, hogy Born nagy főzödényeket szerzett be a get-

tóban élők számára. Szegő is a nyilasok áldozata lett.

Október 15-én azt hittük, hogy a kormányzói bejelentés a megmenekülést jelenti. Este már nyilas karoszalagos fegyveresek jelentek meg a kórház előcsarnokában, villamoskalauznók is voltak közöttük. Szitkozódtak, fenyegetőztek, és a mennyezetbe lóttek, de nem bántottak senkit. Lévy Lajos depressziós állapotba került, visszavonult a szobájába, nem evett, nem beszélt. Tisztségét átruházta dr. Groszmann Ferencre, aki miután a nyilasok a fiú árvaházból – amely a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állott – elhurcolták a gyermekeket, átjött a Wesselényi utcai kórházba, dr. Barta Lajossal és annak családjával együtt. Az ügyek intézésében azonban, különösen ha ki kellett menni a kórházból, egyre nagyobb szerepet vállalt dr. Benedek László. Később szerzett egy rohamsisakot, és az ostrom alatt azt hordta. Újra meg újra elment a Józsefvárosi pályaudvarra, nyilasokkal és csendőrökkel tárgyalt, sikerült több munkaszolgálatost a vagonokból kimentenie, és behozni a kórházba. Egyszer dr. Német Gyula is elkísérte egy ilyen útjára. Úgy emlékszem, a Teleki téren is volt egy gyűjtőtábor, ahonnan szintén sikerült kihoznia embereket.

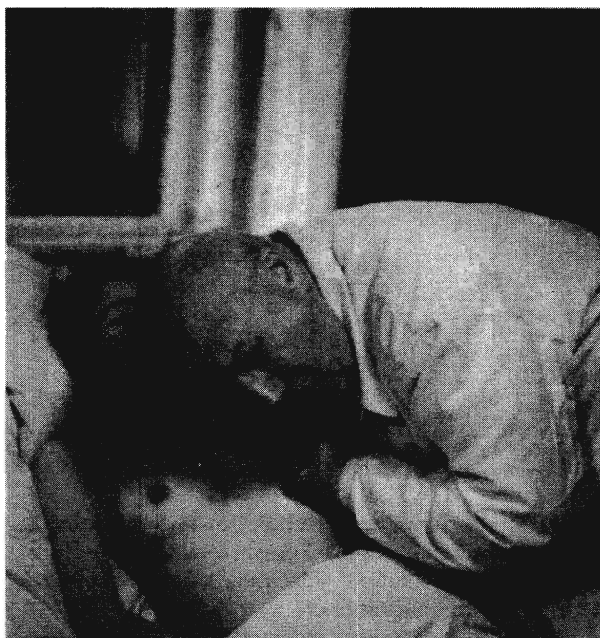
A kórház egyre zsúfoltabb lett. Dr. Groszmann elrendelte, hogy minden ágyban ketten fekdjenek. Egyik-másik ismerősömtől szemrehányást kaptam ezért, végül is azonban senki sem ellenkezett. Az ágyakban mindig azonos nemű párok fekdtek, de a szalmazsákokon vagy más fekhelyeken nem érvényesült az „egyneműség”.

November elején a Svéd Vöröskereszt házat bérelt az Akácfa utcában, amelyet a védelme alá helyezett. Ide kerültek azok, akik a Wesselényi utcai kórházba már nem fértek be, menlevéllel szabadultak, vagy megszöktek a „halálmenetből”. Mikor a szobák megteltek, az udvarban, a szabad ég alatt helyezték el az embereket. E ház a gettó felállítására után kórházként működött dr. Schill Imre vezetésével.

Mivel a menlevél, védőlevél már eddig is szóba került, jelentőségéről, értékéről külön kell szólnom. A zsidótörvények alóli mentességet jelentő okmányt még a Horthy-kabinet adta ki, de olyan személlyel, aki ennek birtokában volt, nem találkoztam. A Nemzetközi Vöröskereszt adott fényképes igazolványt arról, hogy az illető alkalmazottként működik. Ilyen könyvecskéje több nővérnek volt, de nem emlékszem, hogyan jutottak hozzá. Én még a Szabolcs utcai kórházban 1944. április 1-i kelettel kiállított magyar-német nyelvű fényképes igazolványt kaptam, amely szerint a kórházban mint segédorvos (assistenzarzt) teljesíték szolgálatot. Az igazolvány érvényes volt kétszeri meghosszabbítás után 1944. október 31-ig. Szerencsére felmutatására sohasem került sor.

A semleges államok követségei adtak ki különböző szövegű, hatásukban védlevélnek tartható írásokat, amelyek iránt a kereslet nagymértékben fokozódott a nyilasok hatalomra jutása után. Azok sorsa, akik e menlevelekben bíztak, különbözően alakult.

A semleges államok (elsősorban Svájc és a Svédország követségei által kiadott menlevelek birtokosait november folyamán a Pozsonyi úton és a környék házaiba zsúfolták össze, őket nevezték a „nemzetközi gettó” lakóinak. E házakból vitték el nyilas banditák december folyamán a legtöbb csoportot, egész családokat, nőket, gyermekeket, s a Duna-parton meggyilkolták

DR. LÉVY LAJOS IGAZGATÓFŐORVOS (1938)

őket. E gyilkosságokról közvetlen beszámolót kaptam olyanoktól, akik idejében a Dunába ugrottak, vagy csak jelentéktelen sérülést szenvedtek. A Lánchídig úsztak, és onnan mentők hozták be őket a kórházba. Egy fiatal lány elbeszélésére emlékszem, akit társnőivel meztelenre vetkőztettek, majd a Dunába lóttek. Nem sérült meg, jó úszó volt. A mentők pokrócba csavarva hozták a kórházba. Úgy adta elő a történetet, mint valami sportteljesítményt.

A város más helyén is voltak védett házak. Ezek között akadt olyan, amit a nyilasok megrohmoztak, számos embert megöltek vagy megsebesítettek. Ilyen helyekről is került sebesült a kórházunkba.

Voltak ismerőseim, akik az említett valamelyik menlevél birtokában olyan kockázatot vállaltak, ami a vesztüket okozta. Az életveszély reális voltát nem mérte fel az a házaspár sem, amely keresztények között állt sorban kenyérért. A férfi kivételezett volt, mert az el-

SVÁJCI KÖVETSEG
IDEGEN ERDEKEK KÉPVISELETE
KIVANDORLÁSI OSZTÁLY
V. VADASZ-UTCA 29

SCHWEIZERISCHE GESANDTSCHAFT
ABTEILUNG FÜR FREMDE INTERESSEN
ABTEILUNG AUSWANDERUNG
V. VADASZ-UTCA 29.

5255/LXI
1944

Die Schweizerische Gesandtschaft, Abteilung fremde Interessen, bescheinigt hiermit, dass
Dr. Imre Strausz

A Svájci Követség, Idegen Erdekek Képviselete, ezennel igazolja hogy
Dr. Strausz Imre

im Schweizerischen Kollektivpass zur Auswanderung eingetragen ist, daher ist der (die) Betreffende als Besitzer eines gültigen Reisepasses zu betrachten

a svájci csoportos (collectiv) utleveníben szerepel és ezért nevezett érvényes utlevél birtokában levő személynek tekintendő

Budapest, 23. Oktober 1944

Budapest 1944 október 23

ső világháborúban arany vitézségi érdemrendet kapott. A Nemzetközi Vöröskereszt vezetőjétől volt igazolványuk „Munkatárs” jelzéssel. A nyilasok eltépték az iratokat, és lelőtték őket.

Egyes nyilas csoportok és rendőrök magatartása sem volt egyforma. Voltak fokozatok: rablógyilkosok és gyilkosok és jóindulatú, csaknem segítőkész emberek is. Az utóbbira példa az a négy húsz év körüli nyilas fiatalember, akik kb. két héten keresztül a portán őrködtek, nehogy bántódásunk essen.

Hamis menlevelek készültek a Wesselényi utcai kórház alagsorában is: különböző nyomtatványokat szereztek be, és ezekhez megfelelő bélyegzőket faragtak fából. A legjobban a svájci követség kivándorlási osztályának igazolványát utánozták, ebből készült a legtöbb. Ezen védlevelekkel sikerült a Budapest környékén tartózkodó munkaszolgálatos századokból néhány személyt kimenteni, akiket nyílt parancssal Budapestre küldtek, de nem jelentkeztek a kijelölt helyen, hanem a Wesselényi utcai kórházban bújtak el, és a felszabadulásig itt voltak. Ilyen módon sikerült a Mauthausenbe hurcolástól megmenteni kisebbik öcsémet is.

Goda Gábor barátom, aki az ún. ruhagyűjtő században szolgált, telefonált, hogy Dénes Erzszi (dr. Dénes Béla húga), aki sclerosis multiplexben szenvedett, a Maros utcai kórházban fekszik. Hol van nagyobb biztonságban, a Wesselényi utcában vagy a Maros utcában? Ki láthatott a jövőbe? Maradt a Maros utcában. E kórház személyzetét és betegeit az SS-ek és a nyilasok 1945 januárjában (tehát már Pest felszabadulása után) megölték. Részletesebb beszámolót a Maros utcai kórházban történekről a háború után Dóra Istvánnétől kaptam, aki a gyilkosság napjáig ott dolgozott mint ápolónő, annak ellenére, hogy kereszténynek tilos volt zsidó intézményben munkát vállalnia. Miután nyugdíjba ment – addig osztályomon dolgozott –, a hitközség rendszeres segélyben részesítette.

Közben a „magyar Gestapo” váratlanul elvitte a kórházunkból dr. Csergő Hugót. (A feljelentés még mindig működött!?) Valamelyik németországi lágerban halt meg.

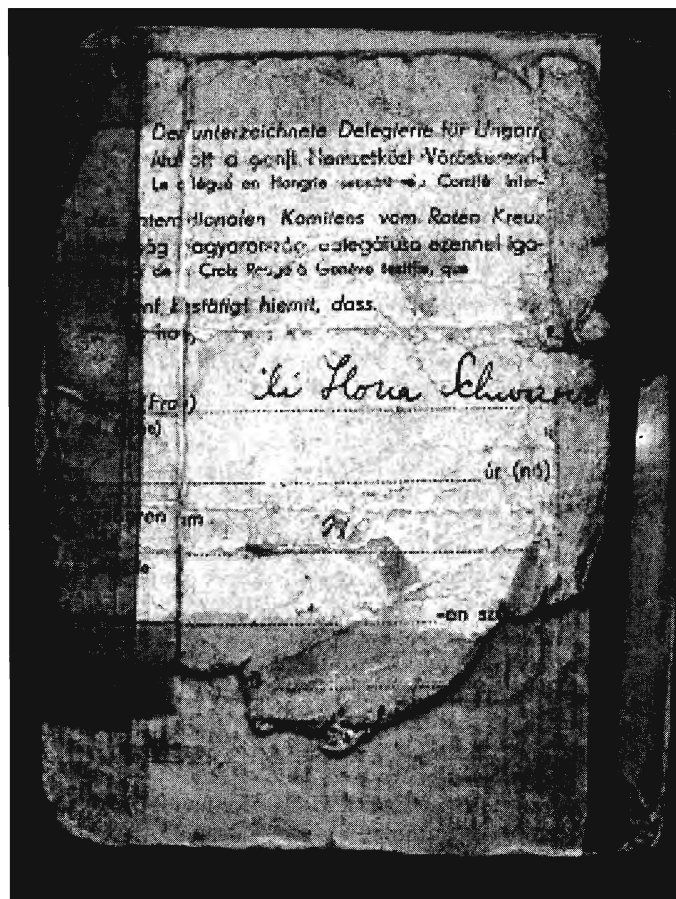
Pest ostromának kezdetén találat érte a Síp utca 12. számú házat. Többen meghaltak, megsebesültek. Jártam ott a belövés után, egy névre emlékszem, Adler Idára, akinek egyik kezét amputálni kellett. Egy nyilas banda közömbösen nézte a pusztítást, nem segített.

A kórházban ismerkedtem meg Lázár Miklóssal, aki

lapkiadó, újságíró volt. Mindig tudta a „legfrissebb” híreket, noha nem hagyta el a kórházat. Ő hozta létre azt a társaságot, amely az első emelet egyik sarkában délutánonként összeült: Beregi Oszkár színész, Perlrott Csaba Vilmos festőművész és én. Beregi Ady-verseket szavalt, ilyenkor gyakran könnyes volt a szeme. Perlrott Csabát rávettem, hogy rajzoljon „élőképeket” a kórtermekbe. Színes ceruzái is voltak, és ezekkel többnyire a zsinagógában látottakról készített „tájképeket”. Beregi keksszel kínálta bennünket (leánya és veje rendszeresen hozott be számára ételmelet). Ezek az összejövetelek közel három hétig tartottak. Ezalatt Beregi hegyes szakállat növesztett, és egy napon megkért, rövid időre biztosítsak számára egy kis helyiséget, át akar öltözni. Repülőórnyagi ruhában jelent meg – veje, Pataky Kálmán (operaénekes) hozta be számára –: elegáns katonatiszt volt. Elbűcsűztünk, többé nem találkoztunk. Perlrott Csaba Vilmos rajzainak sorsáról nem tudok. Ő és Lázár Miklós velem együtt szabadult fel.

Biztonságosabbnak találtuk, ezért lehelyeztük az alagsorba a műtőt, közel a bejárhoz. Ezáltal a sérülteket is gyorsabban tudtuk ellátni, nem kellett az emeletre menniük vagy vinni őket. A kórház két dolgozóját, akik az utca felől az alagsori ablakokat deszkázták be és párnákkal bélelték, hogy a belövésektől védelmezzék a műtőt, nyilas banditák magukkal vitték, megölték, és holttestüket másnap hajnalban targoncán a kórház kapuja elé húzták.

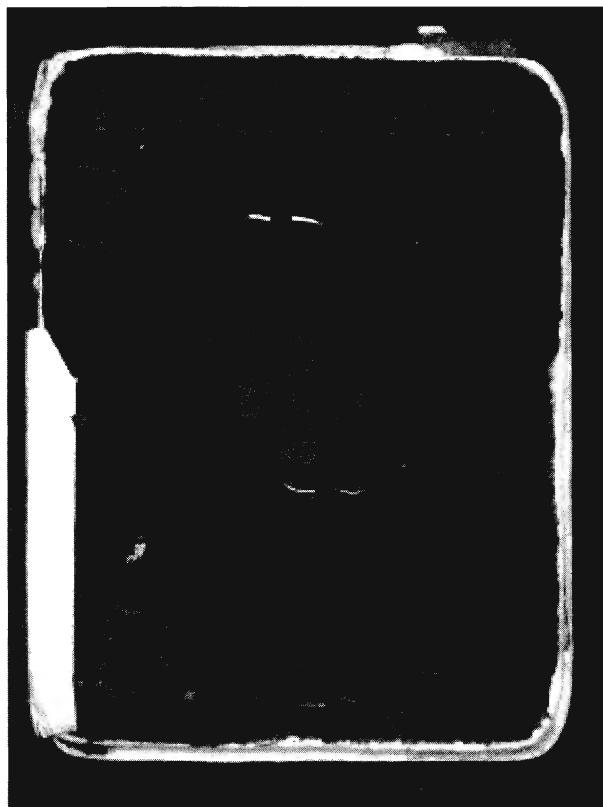
Tapasztalatból megállapíthattam, hogy a Nemzet-

közi Vöröskereszt védelme csak akkor érvényesült, ha szerencsés véletlen is társult hozzá. December elején a kórház előtt lovas szekér állt meg, amelyet mozgó, színes rongyok takartak. A rongyok alatt három-négy éves gyermekek reszkettek a hidegtől. Behoztuk őket a kórházba, akit lehetett, betakartunk, és enni adtunk nekik. Lehettek vagy harmincan. Másnap találtak számukra egy „védettebb” otthont. Az egyik gyerekekre ma is emlékezem: sírásra görbült az ajka, olyan utálkozást, szemrehányást és megvetést fejezett ki, amit gyermekarcom sohasem láttam. Ha megszólalt volna, talán azt mondja: „rosszak vagytok, nem hagytok játszani!” Hincz Gyula festőművésznek többször leírtam a gyermek képét, de nem tudta megrajzolni úgy, ahogy én a valóságban láttam.

A kórház mintha kitágult volna, újabb és újabb menedéket keresők találtak helyet benne. Az emberek „magántulajdonnak” tekintették azt a helyet, ahol letelepedtek, s ezt mások is elismerték, így erőszakos helyfoglalásra nem került sor, legfeljebb még szorosabban helyezkedtek el, ha családtaggal vagy ismerőssel bővült a csoport. Ez azért is érdemel említést, mert a szomszédok többsége előzőleg nem ismerte egymást. Kialakult egy életkor szerinti eloszlás: az alagsorban és a földszinten fiatalok, a zsinagógában csaknem kizárólag idős emberek voltak. Az utóbbiak számára ez kedvezőtlen volt, mert nehezítette az ételmezt, a mosakodást, a WC használatát.

Az is megtörtént, hogy egy nyolcvan felé járó, székesfehérvári házaspárnak, akiket gyermekkorom óta is-

mertem, néha élelmiszert tudtam juttatni. A férfi, aki vak volt, egyszer megfogta a kezem, és így szólt: „Legyen az apánk.” Amit meg lehetett tenni értük, megtettük: életben maradtak. Hazakerültek, majd megtudták, hogy mindhárom gyermekük elpusztult. Hangos zokogásuk miatt a ház lakói – mivel zavarták éjszakai nyugalmaikat – panaszt tettek a Tanácsnál.

A legtöbbször Domonkos Miksa látogatott meg bennünket, a gettó lezárása után is. Öltözéke (nem viselt sárga csillagot és csizmában járt) alapján az volt az ember benyomása, hogy katonatiszt (valójában tartalékos századosi rangja volt). Ehhez nyugodt, barátságos magatartás társult, ami azt hiszem, mind a hatóságoknál, mind a nyilasok körében sikeres fellépésének titka volt. Rendszerint élelem és gyógyszer beszerzésében volt segítségünkre.

A gettóba tereltek egy csoportja a kórház előtt ment el, majd a körülig érő oszlopot alkottak. Idős emberek, többségükben nők és gyerekek, kisebb-nagyobb baltut cipelve imbolyogtak. Az utca közepén egy-egy rendőr vagy nyilas ordította. Mivel többen rémülten néztek az elvonulókat, megtiltottam, hogy bárki is kinézzen az ablakon.

Amikor lezárták a gettóba vezető utcákat, a magas falkerítés a Wesselényi utcában ferdén húzódtott, úgyhogy a 42. számú ház Kertész utcai sarkán, a palánkon kívül maradt egy üzlethelyiség. Itt volt a nyilasok és a rendőrök pihenőhelye. December 14. kelettel kaptam egy igazolványt, amely engedélyezte, hogy napközben elhagyjam a gettót. Hasonló igazolványa volt dr. Groszmann Sándornak is. A Wesselényi utcai kapun át többször átmentünk a gettóba. A nyilas őrség kezdetben megnézte az igazolványt, majd később – mivel rendszerint ugyanazok voltak az őrök – kézlegyintéssel be- és kiengedtek. Meglátogattuk dr. Schill Imrét, majd egy másik „kórházban” Vas Marcellt, akivel régebben is jó barátságban

SCHWARCZ ILONA (LILI) A WESSELÉNYI UTCAI SZÜKSÉGHÁZ EGYIK ÁPOLÓNÓJE, LÉVY LAJOS FŐORVOS JOBBKEZE.

voltunk. Láttuk a Klauzál téri temetőt. Az egyik kórházban Fényes Adolfot ismertem fel, akivel a felszabadulás után az Aradi utcában találkoztam. Még havasak voltak az utak, csúszósak a járdák, a falnak támaszkodva járt. Egy darabig elkísértem.

Karácsony táján az Akácfa utca sarkán – egy gettóbe-li kirándulásunk alkalmával – láttunk egy autót. Szokat-lansága miatt beszélgetni kezdtünk a sofőrrel. Kiderült, hogy a Svéd Vöröskereszt vezetőjének kocsija. Ekkor hallottam először Wallenberg nevét, aki az iskolával szemben az egyik kapu alatt állt, néhány ember társasá-gában, s amikor odamentünk, arról beszélt, hogy a nyi-lasok kirabolják a Svéd Vöröskereszt élelmiszerraktárait.

A gettó létrehozását megelőző időszakban a Wesse-lényi utcai kórházban mindegyik szint, emelet sajátos vi-lág volt. Legfontosabb meghatározója, a külvilágtól va-ló izoláltság, amely a legfelsőbb emeleten vált teljessé. Az arcok nem tükröztek félelmet, síró embert nem lát-tam, nyugtató vagy altató gyógyszert senki sem kért.

Várakozás, talán ez volt a kiszolgáltatottság egyik el-viselhető érzése, amely hasonlatos ahhoz, amit a pályau-dvaron, a vonatot várva érez az ember. A frontvonal közeledésével, a robbanások következtében a Wesselé-nyi utcára, majd a Kertész utcára néző ablakok betört-tek. Többnyire zsákokkal fedték be őket. Hideg lett, fűtés nem volt. Az embereknek általában csak egy ru-hájuk és kabátjuk maradt, amit éjjel-nappal hónapokon keresztül viseltek. Éjszakára rendszerint pokróccal ta-ka-róztak, keveseknek volt dunyhájuk. Lopás miatti pa-naszra nem emlékszem. Igen kevesen mosakodtak rendszeresen. Másra alig volt lehetőség, ami különö-sen megnehezítette a csecsemők ellátását. Tudomásom szerint egyetlen csecsemő vagy anya sem halt meg. A ruhatetű már decemberre elterjedt, én is tetves lettem, és csak a felszabadulás után, mikor ruhát cserélhet-tem, szabadultam meg tőle.

A konyha működött. Konzervek, főleg sárgaborsó, többnyire kenyér (nem friss), zsír, időnként tészta és lekvár állt a szakácsok rendelkezésére. Sokan igekeze-tek kívülről is beszerezni élelmiszert különböző módon, baráti segítséggel, de leginkább pénzért. Általában ke-veset ettünk, de éhezéssel senki sem panaszkodott.

A harcok közelebb kerültek. A sérültek, sebesültek száma nőtt, a sebészek nyolc műtősnő segítségével egész nap dolgoztak. Október eleje óta dr. Tauber Lászlóval növekedett a sebészek száma, ő előzőleg mint munkaszolgálatos egy vidéki kórházban dolgozott. A környező utcákból is jöttek vagy hoztak be sebesülte-ket valláskülönbség nélkül, tehát nemcsak a gettóból ér-keztek. Ha kellett, vérátömlesztést is végeztünk.

A végig kitarató ápolónők megérdemlik, hogy meg-örökítsem a nevüket: Bányai Vera (Berger Józsefné), Hábermann Rózi (dr. Groszmann Sándorné), Paskusz Vera (dr. Marosi Józsefné).

A nyilasok is tudomásul vették, hogy a sebesültek el-látásához szükség van a kórház működtetésére, különö-sen azután, hogy sérült magyar katonákat, SS-eket, és nyilasokat is elláttunk. Néhány katona ragaszko-dott hozzá, hogy felvegyük a kórházba. Az első eme-leten az egyik szobában csak katonák feküdtek, kis sé-rüléssel és nagy kötéssel. Nem engedték, hogy a kitört ablakokat zsákokkal fedjük be, olyan hideg volt a szo-bában, mint az utcán. Nyilvánvalóan elhagyták ala-kulataikat, aggódtunk is, hogy egy esetleges razzia le-

leplezi őket, és bennünket is felelősségre vonnak.

A szomszédos ház pincéjének áttörték a falát, és az onnan menekülő civilek és katonák átvonultak épüle-tünkön, beszennyezve a műtőt. Egy csoport 16–18 éves fiatal megpihent egy percre, fegyverük még az első vi-lágháború idejéből származhatott. Beszédesek voltak, meggyőződéssel mondták, hogy majd ők kiverik a vá-rosból az oroszokat. Január elején két fegyveres nyilas fiatal lányt hozott a műtőbe. Megtudtuk, hogy egyikük rálőtt a kenyérért sorban álló lányra. A golyó átfúrta a beleket és a húgyhólyagot is. A lány meghalt.

Néhány nappal később a közeli nyilas őrség pihenő-helyiségében gránát robbant: többen azonnal meghal-tak, egyiküket hordágyon áthozták a műtőbe. Az a nyi-las volt, aki a lányt hasba lőtte. Kezében egy csecsemő fényképét tartotta, és nyöszörgött: „Mentsenek meg, szép kislányom van.” Hasa felszakítva, belei a hordá-gyon, a végét járta. Már műtőasztalra sem kerülhetett.

Januárban az áramszolgáltatás ki-kimaradozott, majd végleg megszűnt. Világításra ezután gyertyák és konzervdobozokból készült viaszmeccsések szolgáltak, ami kí-sértetieessé tette a kórtermeket a falra vetült, imbolygó árnyékok látványával. A műtőben is gyertyafény mellett operáltak. A műszerek sterilizálására a könyvtár számos könyvtér elégették. Sok idős ember meghalt az elégtelen táplálkozástól vagy az állandó fekvés elősegítette tüdő-gyulladásban. Ilyen körülmények között nem tudtunk se-gíteni. Végül már nem volt senki, aki elvitte volna a holt-testeket, az udvaron halmozódtak fel. A hideg konzervál-ta őket. Az utolsó napokban a portán és az előcsarnok-ban nem tartózkodott senki: az emberek féltek, hogy az elvonuló katonák belőnek a kapun az épületbe.

A szovjet katonák késő este jelentek meg a kórház-ban, én már alváshoz készülődtem. Szobáról szobára jártak. A magyar katonák átöltöztek civilbe, és eltűntek, csak egy SS-katona maradt, nem volt ereje, hogy el-meneküljön, és hadifogságba esett.

A felszabadulás érzésének látványos megnyilvánu-lását nem tapasztaltam. Az embereket agyongyötörte, kimerítette a több hónapos életveszély, s szorongásuk sem csökkent. Mi van a családjukkal, otthonukkal, és mi lesz másnap?

Reggelre szétszedték a gettót körülzáró fapalan-kot. A szomszéd házak lakói valószínűleg eltűnel-ték. A kórház megszűnt menedékhely lenni. Egy szovjet katona elvitt a Britannia Szállodába, ahol két tisztet kellett megvizsgálnom. Végigmentünk a kör-úton. A betört ablakú kirakatokban német katonák holtteste hevert. Az Oktogonon két civil ruhás férfi himbálódzott felakasztva (állítólag kegyetlen keretle-gények voltak). A szállodától nem messze egy hatalmas bombatölcsér szélén négy magyar katona holttes-te hevert. Két nap múlva újból eljött értem a szovjet katona, addigra a katonák tetemét már elvitték, de a két felakasztott keretlegény még ott lógott a lámpa-vason. Az egyikőjüknek mindkét cipője hiányzott.

Január 18-a után gyorsan apadt a kórházban tartó-zkodók száma. Először a fiatalok és azok a családok távoztak, akik visszatérhettek régi otthonukba. Nem tudtak elmenni azok – a többnyire idős emberek –, akiknek otthonukba kibombáztak kerültek, vagy a lakásuk romokban állt. Egy este Vas Zoltán jelent meg a kórházban: édesanyját és húgát jött meglátogatni. Gyertyafénynél ültük körül, a harcokról beszélt, ame-

lyek már lezajlottak, és amelyek még hátravannak.

Néhány nappal a felszabadulás után az első emeleti folyosón gránát robbant, amit Budáról lőttek ki. Sebestyén Anikó asszisztensnő, kezében műszeres tálcával, azonnal meghalt, a mellette álló dr. Barta Zoltán urológusnak egy repeszdarab a homlokán át behatolt az agyába, összeesett, és két nap múlva meghalt. Dr. Acél Dezső lábszára több kisebb sérülést szenvedett, amelyből szepszis alakult ki, és Acél egy héten belül meghalt. Még két halálos áldozatot szedett ez a belövés.

A gettó is hamar kiürült, a járványszerűen fellépő hasmenés miatt is menekültek az emberek. Mikor végigjártam a gettó házait, a legtöbb lakás már üres volt, de több helyen is láttam egy-egy szoba sarkában lepedőbe csavart holttesteket. A Kazinczy utcai fürdő kertjében egymásra dobált holttestek hevertek, az utcai fronton mint a fahasábok, rendben sorjázta egymáson. Az egyik asszony arcáról azt olvastam le: „...pedig annyi dolgom lett volna még”.

A volt gettóból egy bélhurutos megbetegedés átterjedt a Wesselényi utcai kórház idős betegeire: a legtöbbször meghalt, mert a csillapíthatatlan hasmenéstől kiszáradtak. Mégis sokan féltek a hazameneteltől. E hasmenésjárvány kb. három hétig tartott, és legalább húsz idős beteg halálát okozta.

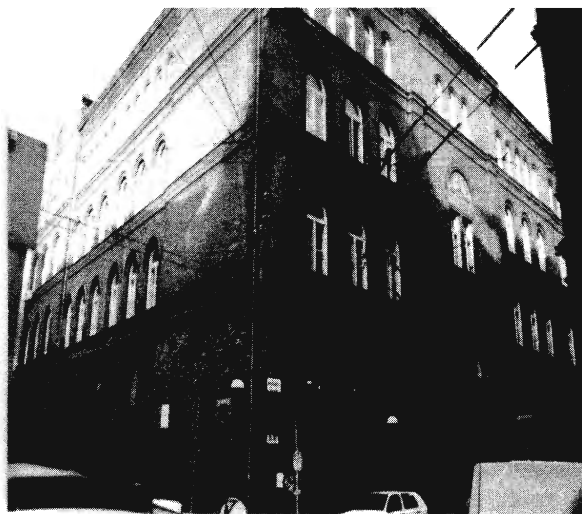
Március végén egy teherautó elütötte dr. Richter Hugó ideggyógyász főorvost, aki kezdettől fogva velünk dolgozott a Wesselényi utcai kórházban. Súlyos sérüléseket szenvedett, behozták hozzánk, de négy nap múlva meghalt. A temetési szertartást a kórház előcsarnokában dr. Hevesi Ferenc főrabbi végezte, az egyetem részéről dr. Horányi Béla tartott búcsúbeszédet. Lévy főorvos megkért, látogassam meg Vázsonyi Vilmosnét, mert értesítették, hogy rossz állapotban van. A Liszt Ferenc téren lakott, ott találtam a menyét is. Mindketten Vázsonyi János (volt országgyűlési képviselő) sorsa miatt aggódtak, akit a Gestapó még márciusban leartóztatott. Kétszer voltam náluk. Tudomásom szerint Vázsonyi János egy németországi lágerben pusztult el.

1945 májusában már nem volt betegünk. A használható műszereket, berendezéseket átvitték a Szabolcs utcába. Groszmann Ferencel végigjártuk az üres házat, jó volt sétálni a tágas folyosókon. Nem beszélünk, lépteink visszhangját hallgattuk.

A Szabolcs utcai kórházat romos és kifosztott, használhatatlan állapotban találtuk. Nem sorolom fel, mi minden pusztult el, csak példaként említem, hogy még a kilincseket is leszerelték több ajtóról, és némely kórtermet és műtőt istállónak használtak. Az épületek helyreállítása – már amelyiket nem kellett lebontani –, berendezése, a műtők felszerelése évekig tartott. A kórházhoz csatolták a Weisz Alice gyermekágyas otthonát, amelynek bővítése csak az államosítás után fejeződött be.

Az embervesztéséről nem tudok számadatokat: sokan elpusztultak, sokan más kórházakban vagy intézményekben helyezkedtek el, többen elhagyták az országot. Lévy Lajos nyugdíjba vonult. A hajdani osztályos főorvosi karból Groszmann Ferenc, Biedermann János, Molnár Béla és Bársony Jenő, akik az egykori kórház folytonosságát jelentették, nyugdíjazásukig vagy halálukig a Szabolcs utcai kórházban maradtak. A régi keresztény ápolónők és segédszemélyzet közül többen visszajöttek.

Összel megjelentek olyan keresztény betegek is, akiket 1944 előtt már kezeltünk. Egyiküknél szokatlan

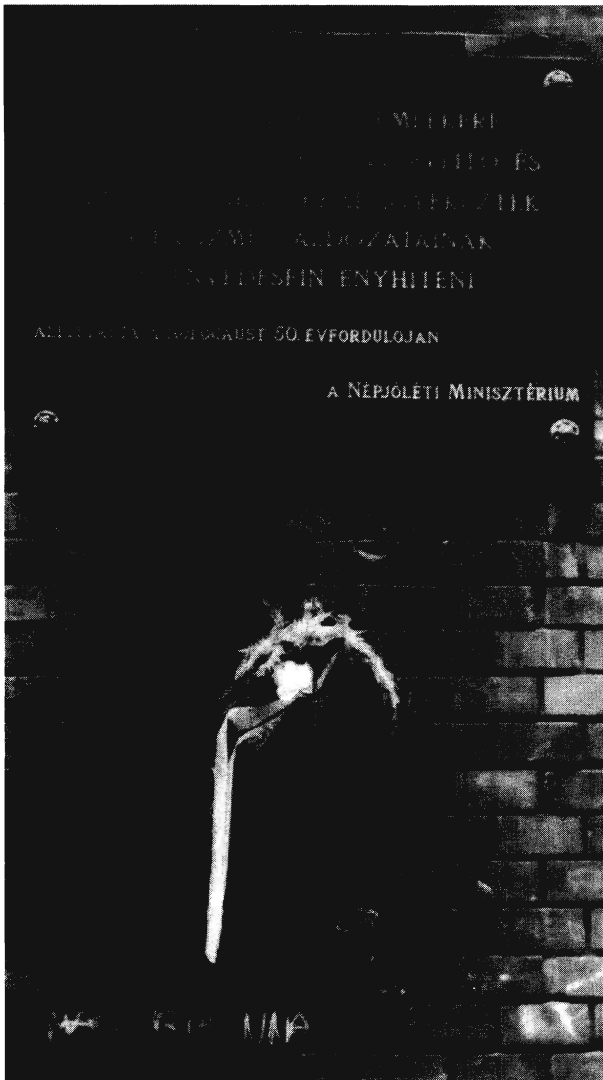
WESSELÉNYI UTCA 44., VOLT SZÜKSÉGKÓRHÁZ

szövődmény lépett fel, és szükségem lett volna a régi kórlapjára. A Síp utca 12-ben érdeklődtem, az egyik hivatalnok szerint a Dohány utcai templom egyik tornyában lehetnek a kórlapok. Bármennyire hihetetlen is volt, egy szép napon, a déli órákban felmentem a templom Wesselényi utcához közelebb eső tornyába, és a rozoga falépcsőn csaknem a kupoláig jutottam. Körös-körül fapalcokon szorosan elhelyezett kórlapkötegek feküdtek. Egyórás eredménytelen keresgélés után elfáradtam, és felhagytam a veszélyes vállalkozással. Nem ismerem a kórlapok későbbi sorsát.

Meg kell még emlékezni dr. Stern Dezsőről, akivel éveken keresztül a Lévy-osztályon dolgoztam. Valóságos ember volt, hivatástudata, lelkiismeretessége és tudása miatt mindnyájan tiszteltük, a jámborság megtestesítője volt. A felszabadulás után kezeltem a szüleit. Tőlük tudtam meg, hogy fiuk túlélte Mauthausen, gyalog indult el hazafelé. Útjába esett Sárvár mellett egy fertőző betegek számára elkülönített barakk-tábor. Mivel nem volt elegendő orvos, ott maradt segíteni. Megfertőződött, és hastífuszban meghalt. Szülei 1946-ban exhumáltatták, és a pesti ortodox temetőben hantolták el. A sírnál én mondtam búcsúbeszédet. (Mostanában szokássá vált, hogy egyes kórházak jeles orvosok nevét veszik fel. Az Amerikai úti Zsidó Kórház nem található méltóbbat az övénel, és a jövőben Stern Dezső Szeretkórházként működhetne.)

A hazatért deportáltak és hadifoglyok között leginkább 1946–51-ben baktériumok okozta szívbeltárgygyulladás esetek halmozódását észleltük. Ekkor még nem volt kellő tapasztalatunk, de nem is állt rendelkezésünkre a szükséges penicillinmennyiség, ezért sokan meghaltak e betegségben. E körképről írtam többek között *A negatív haemokultúrájú subacut septikus endocarditis esetek háború utáni halmozódásának kérdései* című kandidátusi értekezésemben.

Akik visszatértünk a Szabolcs utcai kórházba, és folytattuk munkánkat, nem beszélünk arról, amit 1944-ben átélünk. Dr. Groszmann Ferenc például, akivel szoros barátságot tartottam, és mint beteget is kezeltem, soha egyetlen epizódot sem említett a nyilas uralom alatti időszakról. Dr. Biedermann János egyetlen eseményt említett a Bethlen téri kórházban történetek közül. Egy SS-katona haslövéllel műtetre

került, és társai géppuskával fenyegették az operatort, mivel közölte, hogy a máj is megsérült, és nem lehet segíteni. Erre azért emlékszem, mert többször hallottam, hogy azok, akik a műtőben voltak, úgy érezték, az SS-ek kivégzik őket. E némaság mögött, hogy soha nem beszéltünk az együtt töltött hónapok eseményeiről, bizonyára szégyen is rejtőzködött. Az egyenlő megalázottság mélységéből nem lehetett a visszatérő társadalmi lét hierarchijába felemelkedni legalább egy csekély önbecsülés és mások elismerése nélkül. Szükségünk volt rá, hogy megpróbáljuk kiiktatni a tíz hónapi megszegyenítést és életveszélyt a tudatunkból, szükségünk volt valamilyen „gyógyító amnéziára”. Ancsel Éva „történelmi hallgatagságnak” nevezi a némaság ezen állapotát.

A Wesselényi utcai szükségkórházban bujkálók és betegek társadalmi rétegződése a segédmunkástól a báróig terjedt, majd ezek sorsa, amennyire én láthattam, az ötvenes évek elején ugyancsak változatosan alakult, volt köztük államvédelmi hatósági tisztól a kitelepítet-tig mindenki.

A szükségkórház történetében már említett és jelen-

tős szerepet játszó dr. Benedek Lászlót és Domonkos Miksát másokkal együtt, „koholt vádak” alapján 1953-ban letartóztatták. Nyolc hónap múltán szabadultak. Domonkos Miksa a kínzások következtében szerzett betegségbe rövidesen belehalt, dr. Benedek László, akinek a kezujjait eltörték, 1957-ben kivándorolt.

Az előbb említett „némaság” sok esetben tartósnak bizonyult, megnehezítette mások sorsának megismerését. Erről akkor győződtem meg, amikor a nyolcvanas években adatokat igyekeztem gyűjteni több kiegészítő kórházban történekről. Volt, aki megkért, hogy ne kérdezzem sem őt, sem hozzátartozóit, volt aki durván elutasított. A megszólalók többsége sokat felejtett, mivel senki sem vezetett naplót. A Bethlen téri kórházról, valamint a Rákóczi utcai, a Nemzetközi Vöröskereszt védettsége alatt álló kórházról kaptam addig nem ismert adatokat. De meg kell említenem, hogy volt olyan is, aki maga vagy mások szerepét eltúlozta, már-már heroizálta. Róna Erzsébettől kaptam részletes elbeszélést, ami megjelent a *Mozgó Világ* 1985. októberi számában (Róna Erzsébet Róna József szobrászművész lánya, akinek Savoyai Jenőről készült lovas szobra a Várban, a Nemzeti Galéria előtt áll). Róna Erzsébet mondta el, miként ölték meg a nyilasok Hincz Gyula apósát. Megemlékezőként Hincz elkészítette a *Deportált* című bronzszobrát, és a Zsidó Múzeumnak ajándékozta.

Csak több mint negyven év után találkoztam azokkal, akik a Wesselényi utcai és a többi szükségkórházban 1944-ben dolgoztak, még éltek, és hajlandók voltak eljönni az egykori Szabolcs utcai Zsidó Kórház kertjében felállított emléktábla avatására. Lehetek talán 25-en. Az emléktábla szövege: *Hála és elismerés azoknak az orvosoknak, ápolónővéreknek, műszaki dolgozóknak és segédszemélyzetnek, akik a német megszállás és a nyilas rémuralom idején rendkívül nehéz körülmények között áldozatkész és önfeláldozó módon gyógyítottak és életet mentettek.*

1985–86–87-ben jómagam tartottam az emlékbeszédet. 1988 óta nincs megemlékezés, sem koszorúzás.

A Magyar Vöröskereszt székházában 1992-ben emléktáblát helyeztek el, amelyen Friedrich Born portréja látható (Melocco Miklós alkotása). Szövege: *A Nemzetközi Vöröskereszt megbízottja, aki üldözöttek ezreinek nyújtott segítségét és menedéket 1944–45-ben.* Ez alkalommal ismertem Born tevékenységét. (Tudomásom szerint a Magyar Vöröskereszt nem nyújtott semmilyen segítséget.)

1945. május 4-i keltezéssel kaptam egy levelet a Pesti Izraelita Hitközség elöljáróságától, amelyből idézek:

„Van szerencsénk értesíteni, hogy hitközségünk elöljárósága ez év április hó 26-án tartott ülésén Önt a nyilas uralom vízterhes idejében szükségkórházunkban minden tudását és képességét latba vető, önfeláldozó orvosi tevékenysége elismeréseképpen a főorvosi címmel ruházta fel.” Az aláírók: dr. Munkácsi főtitkár, Stöckler elnök.

Most ennyit kívántam közölni. Igyekeztem nyersen, szállás mondatokban fogalmazni, hasonlóan a gyakorlatlan deszkákhoz, amelyekből zsidó szokás szerint a koporsókat készítik.

Nyugodjunk békében?